

Korošec na dvoru Karađorđević¹

Andrej Rahten*

Potrjeno – Accepted: 21. 7. 2022 | Objavljeno – Published: 14. 12. 2022

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 929Korošec A.:94(497.1)"1918/1940"

Andrej Rahten: Korošec na dvoru Karađorđević. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 93=58(2022), 2–3, str. 5–18

V članku je predstavljen odnos med Antonom Korošcem in obema eksponentoma jugoslovanske kraljeve hiše Karađorđević – kraljem Aleksandrom in knezom Pavlom. Avtor je v raziskave pritegnil predvsem številna memoarska pričevanja in časopisne članke, pri čemer je analiziral razlike, razhajanja in ujemanja v pogledih Korošca in dvora na ključna vprašanja jugoslovanske notranje politike in diplomatskih izzivov.

Glavne besede: Anton Korošec, politična zgodovina, Karađorđevići, Jugoslavija.

1.01 Original Scientific Article
UDC 929Korošec A.:94(497.1)"1918/1940"

Andrej Rahten: Korošec at the court of the Karađorđevićs. Review for History and Ethnography, Maribor 93=58(2022), 2–3, pp. 5–18

This article presents the relationship between Anton Korošec and the two exponents of the Yugoslav royal house of Karađorđević – King Alexander and Prince Paul. The author's research has drawn mainly on numerous memoirs and newspaper articles,

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskav v programski skupini Oddelka za zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru P6-0138 (A): *Preteklost Severovzhodne Slovenije med srednjo Evropo in evropskim jugovzhodom* ter projekta J6-1801 *Post-imperialne tranzicije in transformacije iz lokalne perspektive: slovenska mejna območja med dvojno monarhijo in nacionalnimi državami (1918–1923)*.

* Prof. dr. Andrej Rahten, znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, 1000 Ljubljana; redni profesor Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, Koroška 160, 2000 Maribor, Slovenija

analysing the differences, divergences and convergences in the views of Korošec and the court on key issues of Yugoslav domestic politics and diplomatic challenges.

Keywords: Anton Korošec, political history, Karadorđevićs, Yugoslavia.

»Aleksander, v petrograjski paževski šoli vzgojeni diktator in srednjeevropsko izšolan parlamentarec se težko ujameta. Dr. Korošec je kot izvršitelj *Majniške deklaracije* in nesporni politični voditelj imel veliko avtoriteto, Aleksandru je bila vsaka avtoriteta, ki ni izviralala iz njegove milosti, neznosna.« S temi besedami je dolgoletni politik Slovenske ljudske stranke Jakob Mohorič opisal odnos med ustanovnima očetoma Jugoslavije kraljem Aleksandrom in Anton Koroščem. Čeprav je v prevratni dobi pripadal krogu najožjih podpornikov Korošča okoli časnika *Jugoslovan*, je kasneje spremenil svoje mnenje in postal oster kritik obeh vplivnih državnikov.² Citirana ugotovitev nudi zanimivo izhodišče za ovrednotenje Koroščeve vloge na dvoru kralja Aleksandra in kneza Pavla, ki je bratranca nadomeščal po marsejskem atentatu.

Znano je, da je Koroščeva politika v nenehnem iskanju vplivnih zaveznikov sčasoma doživela številne preobrate in prilagoditve. A tako v avstrijski kot jugoslovanski dobi je bila konstanta njegovih kombinacij želja po obstanku v bližini dvora.³ Dobre povezave je imel že s cesarjem Karlom, kar je razvidno tudi iz biografije izpod peresa Feliksa J. Bistra.⁴ V Jugoslaviji pa se je vzpel še više in si pridobil status zaupnega sogovornika kralja Aleksandra in sukcesivno kneza Pavla. Ko ga je nekoč neki hrvaški izobraženec, ki je imel včasih čast z njim sedeti za isto mizo v menzi Jugoslovanskega kluba na *Kosovski ulici 3*, vprašal, kako bi primerjal Karla in Aleksandra, mu je Korošec odgovoril, »da je cesar Karel bil zelo kulturnen, a ne posebno brihten človek«. Za Aleksandra pa je dejal, »da je bil le vojaško vzgojen, zato da je ostal brez široke kulture, a je izredno bister«. To je Korošec izjavil leta 1926, ko je bil sicer prvi že štiri leta mrtev, drugi pa vse bolj trdno na prestolu, zato je bila ugotovitev, vsaj kar zadeva kralja, presenetljivo iskrena. Verjetno bi takrat težko našli jugoslovanskega politika, ki bi si upal tudi v najintimnejšem krogu Aleksandru odrekati »široko kulturo«. Vstopnica na dvor je za Korošča ostala vedno rezervirana, saj kralj ni mogel spregledati zaslug ustanovnega očeta Jugoslavije.

V Beogradu se je Korošec moral paziti različnih spletk, ki so jih obvladali zlasti znameniti srbski državnik Nikola Pašić in njegovi strankarski somišljeniki. Tudi med srbskimi politikami si je Korošec nabral precej nasprotnikov, a se

² Več o tem Rahten, *Krščanski demokrat*.

³ Prim. Prunk, *Politični profil*, str. 49; Rahten, *Anton Korošec*, str. 27–29. Če ni navedeno izrecno drugače, so citati iz memoarskih in časopisnih virov v tej razpravi v nadaljevanju povzeti po citirani biografiji, ki je izšla ob 150. obletnici Koroščevega rojstva.

⁴ Bister, *Anton Korošec*, str. 197.

je večkrat pokazalo, da se zlasti srbski radikalci njegovim uslugam v zapleteni strankarski kombinatoriki ne morejo odpovedati. Pri tem so tisti bolj poučeni poznavalci političnega prostora opazili, da si je zaveznike iskal predvsem pri tistih radikalcih, ki so bili politično šibkejši. Ubiral je torej podobno taktiko kot Aleksander. Tudi za slednjega se zdi, da mu je bila kombinacija srbskih radikalcev in slovenskih katoliških narodnjakov blizu, čeprav je za kratek čas celo dovolil vladno udeležbo hrvaškega kmečkega voditelja Stjepana Radića. Slednji je dolgo igral na republikansko karto, a se je po letih pritiskov in zapora naveličal opozicije in zatrdil, da je »najboljša tista republika, ki ima kralja za predsednika«. Nenehna preigravanja med strankami v boju za oblast so moč regenta, ki je po zmagoviti vojni po Mohoričevi oceni za marsikoga »blestel kot pravljčni princ«, samo še krepila.

Medtem ko so slovenski liberalci odločno vztrajali pri podpori dinastiji Karađorđevićev, so bili katoliški narodnjaki v ustanovni dobi nove države različnih mnenj.⁵ S svojim brezpogojnim monarhističnim stališčem si je Korošec nakopal močno nasprotovanje krščanskosocialnega krila v stranki, zbranega okoli časnika *Večerni list*, ki je obžalovalo, da se stranka ne more zediniti glede prihodnje državne ureditve. O razlikah v pogledih na državno ureditev, ki so prišle do izraza zlasti med razpravo v Ustavotvorni skupščini, nazorno priča zlasti odlomek iz Koroščevega pisma Bogumilu Remcu, ki ga najdemo v klasični študiji Janka Prunka: »Danes je za monarhijo v konstituenti nad 200 poslancev. Ostanemo sigurno monarhija. Zato danes zahtevati republiko pomeni, da bo vsak demokratski lump lahko pljuval na SLS, kakor bo hotel.«⁶ Nekaj časa je celo kazalo, da bo v stranki katoliških narodnjakov prevladala republikanska usmeritev. Da se to ni zgodilo, je bila v prvi vrsti zasluga Korošca, ki je trdno vztrajal na monarhističnih okopih, pri čemer so mu bili v precejšnji oporo štajerski strankarski privrženci, kot je bil mariborski duhovnik in zgodovinar Franc Kovačič. Res pa je Korošču delo olajšalo to, da se celo republikanci v stranki niso želeli javno izpostavljati proti Aleksandru osebno. To je razvidno iz ene od izjav voditelja ljubljanske organizacije katoliških narodnjakov Ivana Stanovnika, ki je priznal, da je »po prepričanju republikanec« in da pripada »republikanskemu krilu SLS«, a vendarle goji »simpatije do našega nacionalnega kralja Aleksandra«.

Čeprav je imel Aleksander karizmo, s katero je uspeval pridobivati sogovornike na svojo stran, pa se je znal tudi močno razburiti, kar so občutili predvsem tisti v njegovi bližini.⁷ Na tej točki sta si bila s Koroščem značajska dokaj podobna. Tudi slednji je seveda poznal vladarjeve šibkosti, a vseeno

⁵ Prim. Perovšek, *Korošec*.

⁶ Prunk, *Politični profil*, str. 49.

⁷ Prim. Pribičević, *Diktatura*.

je vse od ustanovitve države na dvoru vztrajno iskal podporo in bil pri tem precej uspešen.⁸ Ker pa je imel kralj nasvete svetovalcev »za zoprno nadležnost«, je tudi Korošca, ki mu je znal večkrat pomagati pri iskanju rešitev, po Mohoričevih trditvah baje »temeljito mrzil«. Oba sta bila močni osebnosti, a sta izhajala iz različnih političnih tradicij, kar je vplivalo tudi na njune državniške navade.

Kljub svoji načelni lojalnosti dinastiji si Korošec ni pustil vzeti tudi pravice do kritičnih pogledov, še zlasti v opozicijskih letih. Slaba dva meseca po sprejetju *Vidovdanske ustave*, 20. avgusta 1921, je protestiral pri predsedniku beograjske skupščine Ivanu Ribarju zaradi namere oblastnikov, da se kralju Petru, ki je umrl štiri dni prej, podeli zgodovinski vzdevek »Peter Veliki Osvooboditelj«. Korošec je od Ribarja »zahteval, da se beseda Osvooboditelj vsekako zavrže«, češ da »kralj Peter ni osvobodil ne Hrvatov in ne Slovencev«. Ribar ga ni uslišal, čeprav je protestiral v imenu celotnega Jugoslovanskega kluba, saj je na koncu skupščina sprejela prav ta, za Korošca sporni naziv. Aleksandrov neizmerni pohlep po bogatstvu je bil v dobro poučenih krogih znan; vladarjevo kopičenje denarja skromnemu in korupciji nenaklonjenemu Korošču gotovo ni bilo po godu.⁹ Ko je Pašičeva vlada poslala v beograjsko skupščino predlog za zvišanje Aleksandrove civilne liste na 24 milijonov dinarjev letno, pri čemer bi se mu jih četrtno izplačevalo v francoskih frankih, so ga v Jugoslovanskem klubu zavrnilo. Korošca je motilo tudi kraljevo simpatiziranje s sokolsko organizacijo. Ko je slednji poleti 1922 z manifestom podprl vsesokolski zlet v Ljubljani, je časopisje katoliških narodnjakov izrazilo nezadovoljstvo. Javnosti je ostalo skrito, da je Korošec odšel do ministra dvora Velizarja Jankovića in mu povedal, da jih je Aleksander z manifestom razžalil. Zahteval je, da se zadeva razčisti, ker bo sicer Jugoslovanski klub v parlamentu nastopil z interpelacijami. Glede na to, da je vedel, da bo Janković o pogovoru poročal kralju, je bil Korošec nenavadno oster: »Pove naj kralj, ali nas hoče ali ne. Ako nas hoče, naj nas ne žali in naj varuje naše pravice etc.« Janković ga je menda čudno pogledal in obljubil, da bo vse prenesel Aleksandru.¹⁰

Aleksandrovo odločitev, da se poroči s hčerjo romunskega kralja Ferdinanda I. Marijo, so slovenski katoliški narodnjaki pozdravili. V svojem osrednjem glasilu *Slovenec* so ga pohvalili, ker je s tem jugoslovansko dinastijo povezal tako z romunsko kot tudi grško kraljevo hišo (Marijina sestra Elizabeta se je poročila z grškim prestolonaslednikom Jurijem), balkanska ženitvena naveza pa naj bi nevtralizirala naraščajoči italijanski vpliv. Vendar pa se zaradi spora glede kraljeve civilne liste Korošec in njegovi poslanci razkošnih

⁸ Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 399–400.

⁹ Prim. Kulundžić, *Politika*.

¹⁰ *Jegličev dnevnik*, str. 867.

poročnih slovesnosti niso udeležili, češ da ne bi »bilo lepo, da bi se poslanci, ki so nastopili proti visokosti civilne liste in proti vsaki luksuzni potrati, čez par dni po svojem glasovanju mirno udeleževali večerij, obedov in drugih enakih prireditiv«. Motilo pa jih je tudi to, da se je pri slovesnostih protokolarno »dala vsa prednost samostojnejem in liberalcem, katerim je slovensko ljudstvo že davno v celoti obrnilo hrbet«. ¹¹

Znano je, da sta se poleg prestolonaslednika Petra kraljevemu paru rodila še dva sinova; tretji je dobil slovensko ime Andrej. A so tudi na Slovenskem krožile številne govornice o nesoglasjih in varanju med zakoncema. ¹² Menda se je nekoč Aleksander o slabih odnosih s soprogo in njeno romunsko družino potožil celo Korošču, češ da je Marija tipična hči slavne istoimenske matere, ki je po svoji očarljivosti zaslovela tudi med nekaterimi visokimi udeleženci pariške mirovne konference. Aleksander je njeno diplomatsko vlogo v pogovoru s Koroščem sicer opisal v vulgarnejšem tonu in celo namigoval na avstrijsko cesarico Zito, vendar slednji kraljevih besed ni želel komentirati. ¹³ Veliko spoštovanje do kraljice Marije ponazarja tudi Koroščeva poteza 7. oktobra 1928 na vojaški paradi na Banjici, na kateri sta Aleksander in maršal Franchet d'Espèrey, dva stara znanca s solunske fronte, skupaj pregledala čete. V znanih spominih Stanka Majcena je zabeleženo, kako je znal Korošec spretno rešiti protokolarni zaplet, ko je na prizorišče v kočiji prispela kraljica. Aleksander je namreč že pred njo prijahal sam na konju, razjahal, se pozdravil s Koroščem, ki ga je pričakal, nato pa odkorakal na tribuno, kjer se je pogovarjal z visokimi gosti. Marija bi tako morala sama oditi iz kočije na tribuno, na kateri so bili za nameček sami moški. Spremistva zanjo očitno v protokolu niso predvideli. Iz zadrege jo je spravil Korošec, ki je naglo pristopil h kočiji in jo pod roko popeljal na tribuno. Njegova uglajena gesta je seveda na beograjski sceni sprožila pravo senzacijo.

Aleksander je vedel, da se na Korošča lahko zanese, kar je prišlo do izraza tudi v napetih razmerah po atentatu na Stjepana Radića in kolege v beograjski skupščini poleti 1928, ko je kralj Korošču poveril celo mandat za sestavo vlade. Že konec oktobra 1926 se je Korošec v pogovoru z ljubljanskim škofom Jegličem pohvalil, da Aleksander računa tudi nanj v novi vladi, saj »upa, da bi mogel on rešiti zavoženo državo«. Očitno je kralja jeza na prvake Slovenske ljudske stranke minila in je spet stavil na Korošča. Vsaj tako je slednji opisal položaj v Beogradu Jegliču: »Kralj ima Korošča rad, spozna njegovo spretnost

¹¹ S »samostojneži« so katoliški narodnjaki obkladali nasprotnike iz Samostojne kmetijske stranke. Prim. Steinbacher in Rahten, »V boj za staro pravdo!«.

¹² Pri tem je pomembno vlogo baje odigral tudi kraljevi adjutant Bogdan Pogačnik, sin nekdanjega predsednika ljubljanske vlade Josipa viteza Pogačnika.

¹³ Lalić, *Dragi Jovanović*, str. 20–21.

in odločnost, samo zoprno mu je, ker je pop.« Aleksander je menil, da Korošec o vsem informira Vatikan. Očitno ni vedel, da ta ni bil tam »že mnogo let«. ¹⁴ Tudi Korošček odgovor Pašiću, ki si je proti koncu življenja prizadeval oblikovati koalicijo za omejitev Aleksandrovih avtokratičnih ambicij, je bil negativen: »Pašić in njegova stranka se bosta kmalu pomirila s kraljem, mene pa bodo pustili na cedilu.« ¹⁵

S Koroščevim premierskem delovanjem se v zadnjih letih poglobljeno ukvarja britanska kolegica Emma Hatto. Na tem mestu naj zato samo opozorim na anekdoto v zvezi z usodno avdienco pri Aleksandru, ki se je glede na poročanje tiska zgodila 24. julija. Duhovnik Rudolf Hanželič, profesor na celjski gimnaziji, je o tem slišal pripovedovati Korošča osebno. Slednji je ob Aleksandrovem zatrjevanju, da bo dopustil amputacijo hrvaških pokrajin, dejal: »Veličanstvo, Vi tega ne boste storili.« Na kraljevo vprašanje, zakaj ne, je slovenski prvak odgovoril: »Ker ste prepametni.« Amputacija naj ne bi bila Aleksandrov načrt, ampak jo je po Koroščevem mnenju zagovarjala »dvorna kamarila«. Kralja je zanimalo, kakšna kamarila neki, pri čemer je začel živčno prižigati cigareto za cigareto. Komaj je prižgal prvo, jo je že odvrigel na perzijsko preprogo. Korošček se je sklonil, jo pobral in dal v pepelnik. In tako se je ponovilo kakih petkrat. Nekaj časa sta se gledala molče: dva ustanovna očeta Jugoslavije, soočena z največjo krizo v njeni zgodovini. Nato pa je Aleksander položil roko na duhovnikova ramena in mirno dejal: »*Pope, Ti češ biti moj predsednik.*« Objektivno gledano, postavitve Slovenca na čelo vlade, ki se je soočala z zaostrovanjem srbsko-hrvaških odnosov, sploh ni bila slaba ideja. A kot se je kmalu pokazalo, je Aleksander z vpoklicem Korošča samo kupoval čas, da potegne najbolj radikalno potezo – razglasitev diktature. Koroščevo vodenje vlade je tako postalo le uvertura vanjo.

Tudi v šestojanuarskem režimu, v katerem se je moral tudi Korošček sprijazniti s komando generala Petra Živkovića, sta kralj in Korošček našla nekakšen *modus vivendi*. Zaupanje med Aleksandrom in Koroščem je vsaj sprva ostalo obojestransko. Mohorič je kasneje Korošču očital »hlapčevsko« ravnanje ob uvedbi banovin. Ko ga je Aleksander pozval, naj pove svoje mnenje o osnutku upravne razdelitve države, je menda Korošček »na kratko odgovoril, da osnutka sploh ne bo pogledal, ker kar kralj naredi, je gotovo dobro«. Pozneje se je izkazalo, da je Dravska banovina po tem osnutku ostala brez Črnomlja oz. Bele krajine, dobila pa Čabar.

Razlogi za Koroščev odhod iz vlade so znani. Uradna razlaga je bila, da se umika zaradi zdravstvenih razlogov, v resnici pa je šlo za naraščajoča politična razhajanja: od nestrinjanja z Živkovićevega »kaplarskim« načinom vodenja

¹⁴ Jegličev dnevnik, str. 954.

¹⁵ Dolinar, *Slovenska katoliška obzorja*, str. 293.

vlade, prek spora z ministrom Ivanom Šveglom, do nezadovoljstva zaradi vladne odločitve, da se za agitiranje v Sloveniji določi tudi Koroščeve politične nasprotnike.¹⁶ Ko je Aleksander uvidel, da Korošec ne namerava preklicati odstopa, mu je dovolil oditi, vendar pod pogojem, da javnost za spore ne izve. Čeprav je Korošec upošteval Aleksandrovo željo, ga je v spomenici ob odhodu opozoril, da je v skladu s prisego dolžan varovati demokratične svoboščine, čeprav mu ni odrekal pravice do izrednih ukrepov v kriznih časih, s katerimi bi preprečil razpad države. Kralja pa je spomnil še, »da je zelo lahko skočiti v diktaturo, zelo težko pa iziti iz nje«.¹⁷ Ne vladar ne Korošec očitno nista hotela v javnosti prati umazanega perila. Korošec je 28. septembra končno odstopil z ministrskega mesta, vendar so njegovi somišljeniki še eno leto podpirali vlado.¹⁸

Po oblikovanju *Slovenske deklaracije* konec leta 1932, ki so jo politični nasprotniki označili za *Koroščeve punktacije*, je bilo konec tudi pakta o nenapadanju med slovenskim prvakom in kraljem. Korošec je moral v konfinacijo; po enem od pričevanj je prišel ukaz od kralja osebno. Predsedniku vlade Milanu Srskiću, ki se je v stari monarhiji znal izpostaviti tudi za habsburško slavo, je bilo menda neprijetno, zato je zavlačeval izvršitev ukaza. Šele na ponovno kraljevo zahtevo je dovolil, da slovenskega voditelja aretirajo. Aleksandrovo »hvaležnost« je, kot beremo v Mohoričevih spominih, zdaj na svoji koži občutil tudi Korošec: »Po mesarjenju Puniše Račića se je žrtvoval – kar je bila največja napaka v vsej njegovi politični karieri – da je prevzel ministrsko predsedstvo, vendar je dočakal kraljevo smrt v konfinaciji. Viteškemu kralju je bila hvaležnost neznano čustvo.« Vsaj kar zadeva Korošca, je ta Mohoričeva ocena morda do kralja le nekoliko prestroga, saj se je kmalu pokazalo, da je imel zaradi Koroščeve konfinacije slabo vest.

Pritiski na Aleksandra, češ da se ne spodobi tako ravnati z enim od ustanovnih očetov Jugoslavije, so bili verjetno precejšnji. A če bi ga pomilostil, bi s tem priznal, da je storil politično napako, kar pa ni bil pripravljen storiti. Po drugi strani pa tudi Korošec ni nameraval prositi za milost, čeprav mu je bilo tako namignjeno iz dvornih krogov. Končno si je Aleksander po enem od pričevanj zamislil načrt, ki ne bi pomenil njegovega priznanja napake, pa tudi Korošču se ne bi bilo treba poniževati. Kadar so kralja v Beogradu razjezili, se je menda rad umaknil in z avtom odpeljal na Oplenac, kjer je bila grobnica rodbine Karađorđević. Aleksander je šoferju na poti tja naročil, naj se kakor po naključju ustavi tudi v Vrnjački Banji. To je menda storil večkrat, a na Korošca ni naletel. Še ena anekdota torej, ki priča, da je imel Korošec kljub

¹⁶ Prim. Nielsen, *Making Yugoslavs*, str. 320.

¹⁷ Dolinar, *Slovenska katoliška obzorja*, str. 308.

¹⁸ Prim. Prunk, *Anton Korošec v opoziciji*, str. 83–91.

konfinaciji v Aleksandrovih očeh poseben status. Ne nazadnje je bil verjetno edini državnik, ki si je lahko privoščil, da je nekoč kot minister pozabil na avdienco pri kralju, za katero je povrh še sam zaprosil, pa ga po Majcnovem pričevanju kralj kljub temu ni odslovil. In to kljub temu da ga je takrat po Beogradu iskala vsa žandarmerija in ga našla – kako leži v travi v smrekovem gaju na gričku pred Avalo.

A Koroščevo zdravstveno stanje se je poslabšalo, kar je po pričevanju njegovega hrvaškega zaupnika Pavaa Grubišića vzbudilo zaskrbljenost pri njegovih prijateljih. V Beogradu se je zanj največ zavzemal direktor časopisa *Vreme* Milutin Stevanović, ki je o njegovem stanju obvestil tudi zdravnika Čeda Mihajlovića. Slednji je spadal v krog kraljevih osebnih prijateljev, zato je Aleksandra opozoril: »Samo tega nam še manjka, da bi dr. Korošec umrl v internaciji. Kako bo izgledala država pred kulturnim svetom?« Kralj mu je ukazal, naj gre osebno v Tuzlo pregledat Korošca, Mihajlović pa je ugotovil, da ga je treba poslati na Hvar. In res je kralj upošteval zdravnikov nasvet. Junija je Koroščevo bivališče postal dalmatinski otok, kjer si je po več desetletjih stresnega življenja v kombinaciji z napredujočo sladkorno boleznijo spet opomogel in nabral novih moči.

Kraljevo stališče do Koroščeve opozicijske drže je bilo res precej nenavadno. Po eni strani ga je s konfinacijo odstranil s politične scene, po drugi pa se zdi, da je še naprej verjel v njegovo zvestobo. Ko je okrajni glavar Ljubo Tecilazić vlado opozoril, da mimo Hvara vozijo italijanski parniki in da bi nekega dne na enem od njih lahko pobegnil tudi Korošec, se je kralj menda od srca nasmejajal: »Bedak véliki! Poznam dobro svojega Korošca in vem, da mi nikoli ne uide v Italijo. Je preveč Jugoslovan!« V pogovoru s primorskim politikom Engelbertom Besednjakom je kralj Korošca jeseni 1933 označil celo za »zlatega človeka« in dejal, da se z nobenim jugoslovanskim politikom ni mogel tako lepo in pametno pogovarjati.¹⁹ Komunikacijo, ki je potekala med posredniki in kraljem, da bi se Korošec vrnil na politično sceno, so prekinile vesti o marsejskem atentatu. S tem je bila – brez formalne odredbe – končana tudi konfinacija. Kot je ugotovil že Prunk, se je Korošec pogrebni slovesnosti udeležil kot svoboden človek.²⁰ Ladja *Dubrovnik* s kraljevo krsto je prispela v Split 14. oktobra. Po prihodu se je Korošec rokoval z navzočimi politikmi in po ceremoniji podal izjavo, ki je imela močan odmev: »Ko cela Jugoslavija joče za umrlim kraljem, je treba vse drugo pozabiti. Moramo delati in živeti za Jugoslavijo.« Kot navaja Jure Gašparič, je bil v prvi verziji kraljeve oporoke za enega od regentskih namestnikov v času prestolonaslednikove mladosti določen ob Aleksandrovem bratrancu Pavlu in patriarhu Varnavi tudi Koro-

¹⁹ Pelikan, *Tajno delovanje*, str. 582.

²⁰ Prunk, *Politični profil*, str. 51.

šec. Toda iz naslednjih dveh testamentov je njegovo ime izginilo, v vseh treh pa se je obdržal Pavle.²¹

S knezom Pavlom se je Korošec takoj dobro ujel. Pavle je bil med Srbi precej manj priljubljen od Aleksandra; po rodu so ga imeli deloma za Rusa, saj je bil sin kneginje Aurore Pavlovne Demidove, po kulturi pa bolj za Angleža. Poročil se je z grško princesinjo Olgo; poročnih slovesnosti leta 1923 v Beogradu se je udeležil celo vojvoda Yorški, kar ga je še bolj navezalo na hišo Windsorjev. Pavlova slabost je bila, da za razliko od Aleksandra, ki je gradil svoj imidž na tesni povezanosti z vojsko in so ga srbski generali imeli za »svojega«, ni bil nikoli vojak.²² Za člana srbske vladarske družine je bilo nenavadno tudi to, da je imel slabo mnenje o pravoslavni cerkveni hierarhiji, cenil pa je »konstruktivnost« katoliške. Bolj kot politika ga je zanimala umetnost, a se je vseeno tudi umetnosti politike hitro učil. Slovel je kot zbiralec starih umetnin; njegov dvor je bil menda videti kot muzej. Po Mohoričevem mnenju je v britanskih manirah vzgojeni Pavle, ki se je rad mudil v svoji slovenski rezidenci na Brdu pri Kranju, cenil Koroščevo podporo: »Ta je imel za seboj angleško vzgojo in se je kmalu navezal na največjega zapadnjaka med belgrajskimi politiki. Vedno bolj je cenil njegovo politično modrost in mu prepuščal vedno več vpliva na državno politiko.« Korošec je očitno knezu »s svojo srednjeevropsko izobrazbo in svetovljansko maniro imponiral«. V tej zvezi ni odveč ponoviti tudi Prunkove ocene, da je bil Korošec »radoživ človek uglajenega gosposkega vedenja, ki je na sogovornike vedno napravil simpatičen vtis, vtis močne osebnosti, ki ve kaj hoče«.²³

V novi vladni kombinaciji je bil Korošec glavna opora ministrskega predsednika Milana Stojadinovića. Vendar je kljub temu pazil, da se nanj ne veže preveč, ampak se je bolj držal kneza Pavla in študiral njegove načrte. Po skupščinskih volitvah leta 1938, na katerih je Stojadinović kljub zmagi prejel manjšo podporo, kot je računal, sta se državnika razšla. Avtoritativni premier je od Pavla zahteval, da mora Korošec iti, češ da je kot notranji minister krivec za slabši volilni rezultat. Pavle je bil vidno presenečen in se je čudil, saj sta se državnika prej dobro razumela. Njegova reakcija pove vse, saj je vprašal, kaj bo na to rekel Korošec. Ali z drugimi besedami: Pavla je zanimalo, ali se bo minister strinjal z odstavitvijo, ki jo predlaga premier. Stojadinovića je seveda knezova reakcija razhudila: »*Visočanstvo, nije ovde u pitanju šta će reći ili šta će raditi Korošec.*« S težkim srcem je Pavle na koncu pristal.²⁴ Kot je znano,

²¹ Rahten, *Anton Korošec*, str. 361; Gašparič, *Korošec*, str. 148.

²² Dolinar, *Slovenska katoliška obzorja*, str. 333.

²³ Prunk, *Politični profil*, str. 36.

²⁴ Prim. Kočar, *Menjava*, str. 235–236.

je Korošču s knezovo podporo kmalu uspelo Stojadinovića odstraniti in ga zamenjati z Dragišo Cvetkovićem, s katerim sta že prej tesno sodelovala.²⁵

Sprva je Pavle tudi pooblastil Korošca za vodenje pogajanj s Hrvati glede državnopravnega kompromisa. A razvoj dogodkov je pokazal, da se je želena trialistična rekonstrukcija države sprevrgla v dualistično kupčijo med Cvetkovićem in hrvaškim narodnim voditeljem Vladkom Mačkom. Spoznaje, da je dal tudi Pavle prednost slednji, ne da bi hkrati izpolnil slovenska pričakovanja, je Korošču gotovo dalo misliti. Na beograjski sceni, kjer se ga je v preteklosti oprijel sloves mojstra za čaršijo, si je sčasoma nabral precej političnih nasprotnikov. Vlogo povezovalca različnih skupin, ki so se ločeno organizirale proti Korošču, je prevzel minister Mihailo Konstantinović.²⁶ Ta je vpliv, ki si ga je pridobil pri knezu Pavlu ob oblikovanju pravnih podlag za Banovino Hrvaško, znal dobro izkoristiti. Na avdienci 27. avgusta 1940 na Bledu je Pavle menda Konstantinoviću dejal, da je Korošec »malce senilen«, framasoni pa da so njegova »fiksna ideja«. Na eni od kasnejših avdienc pa je Konstantinović Korošca celo obtožil, da vidi v Jugoslaviji samo »državo na odpoved«. Pavle tega ni komentiral, a je poudaril, da Korošca želijo v vladi Nemci. Izrazil je tudi bojazen, da bi z njegovo odstranitvijo v vladi ostali brez Slovencev; ponovil je tudi svoje mnenje, da je Korošec senilen in da ima dve fiksni ideji: prostožidarje in komuniste. Konstantinović se s tem ni strinjal: »Čeprav je senilen, Korošec ve, kaj dela.«²⁷

Seznam Koroščevih nasprotnikov se je poleti in jeseni 1940 hitro širil.²⁸ A upal je, da jih bo s knezovo podporo nevtraliziral. Kot lahko razberemo iz pričevanja člana njegovega senatnega kabineta Alojza Šmida, se je Korošec usodnega 13. decembra osebno dogovoril s knezom, da si bosta v operi premiero *Pikove dame* ogledala skupaj. Toda kneza ni bilo na spregled, kar je Korošca očitno močno prizadelo.²⁹ Isto noč je umrl. Korošec je bil nedvomno državnik z debelo kožo, vajen takšnih in drugačnih političnih udarcev. Seveda je na mestu vprašanje, kako bi politika s tolikšno kilometrino lahko sploh prizadel takšen protokolarni zaplet. A če imamo pred očmi njegov takratni politični položaj, ko je moral najprej spregledati, da sta Pavle in Cvetković končni dogovor z Mačkom sprejela brez njega, nato pa je moral še prenašati

²⁵ Več o tem Grdina, *Anton Korošec*, str. 224–225.

²⁶ Glavni vir za oceno Konstantinovičevih stališč je njegov dnevnik, ki ga je leta 1999 prvi v slovensko zgodovino uvedel Grdina.

²⁷ Dolenc, *Med kulturo in politiko*, str. 267.

²⁸ Podrobno o tem Godeša, *Čas*.

²⁹ Arhiv župnije Limbuš, Alojz Šmid, Spomini, tipkopis. Zahvaljujem se limbuškemu župniku Andreju Firbasu in novinarju RTV Slovenija Stanislavu Kocutarju za posredovanje citiranega spominskega zapisa.

blokada ustanovitve Banovine Slovenije, je javno potrditev podpore s strani ključne politične osebnosti v državi res potreboval.

O tem, kako visoko mnenje je imel Korošec o knezu Pavlu, priča tudi to, da mu je podaril eno od dveh relikvij sv. Terezije deteta Jezusa (»Male cvetke«), ki jih je dobil od karmeličank iz Lisieuxa, ko je postal ministrski predsednik. Svetinjico z relikvijo je Korošec nosil v levem žepu telovnika. Ko so ga nekoč vprašali, ali se ne boji, da bi postal žrtev atentata, je samo zamahnil z roko, češ da ga varuje sv. Terezija. Ko je Korošec umrl, je po pričevanju Rude Jurčeca v Beogradu službujoči duhovnik Andrej Tumpej prosil sestro, ki je pokojnega preoblačila, naj sname z njegovega vratu svetinjico. V času nemške okupacije Srbije je Tumpej tvegala svoje življenje in reševal Jude. Med drugim je pomagal pobegniti tudi takrat desetletni Bredi Kalef, kasnejši primadoni beograjske opere. Toda prišla ga je specialna policija pod vodstvom Dragija Jovanovića, ki je po pomembnih funkcijah v kraljevem režimu (skrbel je med drugim tudi za Koroščevo osebno varnost) v času okupacije svoje usluge ponudil okupatorjem. Ko so Tumpeja zaprli, je ta pokazal svetinjico. Jovanović jo je takoj prepoznal: »O to pa poznam /.../. Princ Pavle in doktor Korošec nista šla brez nje iz hiše.«³⁰ Pavle je sicer prišel v Koroščevo stanovanje na dan smrti 14. decembra ob enajstih dopoldan in molče obstal ob truplu več minut.³¹ Ob slovesu je menda senatorju Francu Smodeju, ki je v Koroščevo stanovanje prihitel med prvimi, dejal: »Njegova izguba je velika izguba. Z njim nisem izgubil samo velikega državnika, temveč tudi dobrega osebnega prijatelja.«³² Kratka knezova izpoved, ki pa o Koroščevi vlogi na dvoru Karađorđevićev pove veliko.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Arhiv župnije Limbuš, Alojz Šmid, Spomini, tipkopolis.

Tiskani viri

Jegličev dnevnik. Znanstvenokritična izdaja. Ur. Blaž Otrin in Marija Čipić Rehar. Celje – Ljubljana 2015.

³⁰ Jurčec, *Skozi luči in sence*, III, str. 286.

³¹ *Kronika materne hiše*, str. 567 in 569.

³² Farkaš, *Dr. Anton Korošec*, str. 31.

Kronika matrne hiše šolskih sester v Mariboru 1864–1919, 1914–1922 in 1939–1941. Izd. Kongregacija šolskih sester sv. Frančiška Kristusa Kralja, Mariborska provinca. Ljubljana 2006.

Literatura

Feliks J. Bister, *Anton Korošec, državnozborni poslanec na Dunaju. Življenje in delo 1872–1918.* Ljubljana 1992.

Ervin Dolenc, *Med kulturo in politiko: kulturnopolitična razhajanja v Sloveniji med svetovnjima vojnama.* Ljubljana 2010.

France Dolinar, *Slovenska katoliška obzorja. Izbor esejev, razprav in člankov.* Ur. Alojz Geržinič. Buenos Aires 1990.

Andrej Farkaš, *Dr. Anton Korošec.* Ljubljana 1941.

Jure Gašparič, Korošec kot simbol SLS. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 77 = 42, 2006, 2–3, str. 138–152.

Bojan Godeša, *Čas odločitev. Katoliški tabor in začetek okupacije.* Ljubljana 2011.

Igor Grdina, Anton Korošec na večer življenja. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 77 = 42, 2006, 2–3, str. 221–232.

Ruda Jurčec, *Skozi luči in sence (1914–1958), I–III.* Buenos Aires 1964, 1966 in 1969.

Primož Kočar, Menjava na stražarskem mestu ali »Visočanstvo, nije ovde u pitanju šta će reći ili raditi Korošec«. *Historični seminar* 2001–2004, 4, str. 235–243.

Zvonimir Kulundžić, *Politika in korupcija v kraljevi Jugoslaviji.* Ljubljana 1973.

Veljko Lalić, *Dragi Jovanović. Život i zločini srpskog Huvera.* Beograd 2020.

Christian Axboe Nielsen, *Making Yugoslavs. Identity in King Aleksandar's Yugoslavia.* Toronto – Buffalo – London 2014.

Egon Pelikan, *Tajno delovanje primorske duhovščine pod fašizmom. Primorski krščanski socialci med Vatikanom, fašistično Italijo in slovensko katoliško desnico – zgodovinsko ozadje romana Kaplan Martin Čedermac.* Ljubljana 2002.

Jurij Perovšek, Korošec in temeljna vprašanja jugoslovanske države. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 77 = 42, 2006, 2–3, str. 92–121.

Svetozar Pribečević, *Diktatura kralja Aleksandra.* Zagreb 1990.

Janko Prunk, Politični profil in delo dr. Antona Korošca v prvi Jugoslaviji. *Prispevki za novejšo zgodovino* 31, 1991, 1, str. 35–54.

Janko Prunk, Anton Korošec v opoziciji 1930–1934. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 77 = 42, 2006, 2–3, str. 83–91.

Andrej Rahten, Krščanski demokrat in prevrat. Pogledi Jakoba Mohoriča na ustanovno dobo in politični vrh kraljeve Jugoslavije. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 89 = 54, 2018, št. 1–2, str. 5–22.

Andrej Rahten, *Anton Korošec. Slovenski državnik kraljeve Jugoslavije.* Ljubljana 2022.

Nina Steinbacher in Andrej Rahten, »V boj za staro pravdo!« – ustanovitev in delovanje Samostojne kmetijske stranke do konca zasedanja konstituante. *Studia Historica Slovenica* 19, 2019, 1, str. 71–106.

Momčilo Zečević, *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917–1921*. Maribor 1977.

KOROŠEC NA DVORU KARAĐORĐEVIĆEV

Povzetek

Politika Antona Korošca je v nenehnem iskanju vplivnih zaveznikov v času doživela številne preobrate in prilagoditve. A tako v avstrijski kot jugoslovanski dobi je bila konstanta njegovih kombinacij želja po obstanku v bližini dvora. Dobre povezave je imel že s habsburškim cesarjem Karlom, v Jugoslaviji pa se je vzpel še više in si pridobil status zaupnega sogovornika kralja Aleksandra Karađorđevića. Vstopnica na beograjski dvor je za Korošca ostala vedno rezervirana, saj kralj ni mogel spregledati zaslug ustanovnega očeta Jugoslavije. Do večje ohladike med obema je prišlo šele po sprejemu Slovenske deklaracije, zaradi katere je moral Korošec leta 1933 oditi v konfinacijo. Po marsejskem atentatu na kralja Aleksandra se je Korošček vpliv na dvoru Karađorđevićev ponovno okrepil, saj sta s knezom Pavlom zagovarjala podobne prioritete tako v notranji politiki kot tudi v diplomaciji. Toda po večletnem tesnem sodelovanju sta se državnik začela razhajati, na kar je poleg spletkarjenja različnih vplivnih skupin pomembno vplivala zlasti Pavlova odločitev, da Korošču ne omogoči sodelovanja v zadnji fazi pogajanj med dvorom in hrvaškimi politikami za ustanovitev Banovine Hrvaške.

KOROŠEC AT THE COURT OF THE KARAĐORĐEVIĆS

Summary

Anton Korošec's policy has undergone many twists and adjustments over time in his constant search for influential allies. But in both the Austrian and Yugoslav eras, the constant in his combinations was the desire to remain close to the court. He was already well connected with the Habsburg Emperor Karl, but in Yugoslavia he rose even higher, gaining the status of a trusted interlocutor of King Aleksandar Karađorđević. The King could not ignore the merits of the founding father of Yugoslavia, and a ticket to the Belgrade court was always reserved for Korošec. A major cooling between the two came only after the adoption of the Slovenian Declaration, which forced Korošec to go into confinement in 1933. After the Marseille assassination of King Alexander, Korošec's influence at the Karađorđević court was strengthened once again, as he and Prince Paul advocated similar priorities in both domestic politics and diplomacy. However, after several years of close cooperation, the two statesmen began to drift apart, which, in addition to the intrigues of various influential groups, was significantly influenced by Paul's decision not to allow Korošec to participate in the final phase of the negotiations between the court and Croatian politicians for the creation of the Banovina of Croatia.

KOROŠEC AM HOF DER KÖNIGSFAMILIE KARADORĐEVIĆ

Zusammenfassung

Die Politik von Anton Korošec hat im Laufe der Zeit viele Wendungen und Anpassungen erfahren, da er ständig auf der Suche nach einflussreichen Verbündeten war. Aber sowohl in der österreichischen als auch in der jugoslawischen Ära war die Konstante in seinen Kombinationen der Wunsch, dem Hof nahe zu bleiben. Er hatte bereits gute Beziehungen zum Habsburger Kaiser Karl, doch in Jugoslawien stieg er noch weiter auf und erlangte den Status eines vertrauenswürdigen Gesprächspartners von König Aleksandar Karadžević. Der König konnte die Verdienste des Gründervaters Jugoslawiens nicht ignorieren, und so war für Korošec stets eine Eintrittskarte an den Belgrader Hof reserviert. Zu einer größeren Abkühlung zwischen den beiden kam es erst nach der Verabschiedung der Slowenischen Deklaration, die Korošec 1933 in die Konfination führte. Nach der Ermordung König Alexanders in Marseille wurde Korošecs Einfluss am Hof von Karadžević erneut gestärkt, da er und Fürst Paul sowohl in der Innenpolitik als auch in der Diplomatie ähnliche Prioritäten vertraten. Nach mehreren Jahren enger Zusammenarbeit begannen sich die beiden Staatsmänner jedoch zu entfremden, was neben den Intrigen verschiedener einflussreicher Gruppen maßgeblich durch Pauls Entscheidung beeinflusst wurde, Korošec nicht an der Endphase der Verhandlungen zwischen dem Hof und kroatischen Politikern über die Gründung der Banovina von Kroatien teilnehmen zu lassen.